

Biljana Otašević¹**Milana Jovanov****Milan Oljača**Odsek za psihologiju,
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu**RAZLIKE U DIMENZIJAMA AGRESIVNOSTI
IZMEĐU NASILNIH I NENASILNIH
PRESTUPNIKA I PRIPADNIKA OPŠTE
POPULACIJE**

U kriminologiji postoji suštinska debata između dve suprotstavljene kriminološke teorije – generalne, prema kojoj se klasifikacija prestupnika po kriterijumu tipa prestupa koji su počinili, smatra irelevantnom i specifične, odnosno tipološke teorije, prema kojoj postoji posebna grupa prestupnika koji imaju jedinstvenu i specifičnu tendenciju ka favorizovanju nasilnih u odnosu na druge oblike kriminalnog ponašanja. Pretpostavlja se da je agresivnost jedan od potencijalnih faktora koji doprinose specijalizaciji prestupnika za nasilna dela. Osnovni cilj ovog istraživanja jeste utvrđivanje razlika u domenu agresivnosti između tri grupe ispitanika: grupe pripadnika nezatvorske populacije koji nikada nisu bili osuđivani ($n = 201$), grupe počinilaca nasilnih krivičnih dela ($n = 42$) i grupe počinilaca nenasilnih krivičnih dela ($n = 41$). Agresivnost je ispitivana preko Upitnika agresivnosti BODH kojim se mere dimenzije Bes, Osvetoljubivost, Dominacija i Hostilnost. Rezultati pokazuju da počinioци nasilnih krivičnih dela ostvaruju značajno više skorove na Osvetoljubivosti, Dominaciji i Hostilnosti u odnosu na preostale ispitivane grupe ispitanika, dok razlike na Besu nisu značajne. Razlike između pripadnika nezatvorske populacije i nenasilnih prestupnika nisu se ispoljile u odnosu na dimenzije BODH. Rezultati govore u prilog tipološkoj kriminološkoj teoriji, potvrđujući agresivnost kao važan faktor specijalizovanja za nasilne prestupe. U radu su razmotrene praktične i teorijske implikacije ovih nalaza.

¹ Adresa autora:

biljana216@yahoo.com

Primljeno: 31. 03. 2014.

Primljena korekcija:

05. 06. 2014.

Prihvaćeno za štampu:

25. 06. 2014.

Кljučne reči: agresivnost, BODH, nasilni i nenasilni prestupnici, specifična kriminološka teorija

Godine 1983. doneta je odluka Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država koja je ukazala na nevoljnost sudija da učestvuju u procesu predikcije nasilnog ponašanja krivično gonjenih i osuđivanih osoba. Nakon toga je odlučeno da stručnjaci iz oblasti mentalnog zdravlja u sistemu krivičnog prava nastave da se bave praksom predviđanja nasilnog ponašanja (Loza, 2003). Ovakve predikcije, dakle, predstavljaju društvenu odgovornost istraživača iz oblasti psihologije (Blackburn, 1993). Međutim, ne postoje dokazi da kliničari mogu pouzdano i tačno da predviđaju nasilno, odnosno kriminalno ponašanje. Osim što ne postoji psihološka, odnosno psihijatrijska klasifikacija koja izdvaja osobe sklone nasilju, proces donošenja odluka u vezi sa predikcijom nasilnog ponašanja, uglavnom je impresionistički i retko zasnovan na kvantitativnim pokazateljima (Loza, 2003). Ovo ukazuje na neophodnost istraživanja koja će doprineti rešenju tog problema i omogućiti objektivnu i pouzdanu predikciju nasilnog, odnosno kriminalnog ponašanja.

Do sada je pruženo više teorijskih okvira za objašnjenje kriminalnog ponašanja. Ispoljavanje ovog ponašanja istraživači su dovodili u vezu sa bazičnim osobinama ličnosti – niskom savesnošću i prijatnošću, a visokim neuroticizmom (Agnew et al., 2002; Boduszek et al., 2013; Dam, Janssens, & De Bruyn, 2005; Jones, Miller, & Lynam, 2011; Miller, Lynam, & Leukefeld, 2003), agresivnošću (Berkowitz, 1993; Craig, 2002; Momirović i Hošek, 1998; Stattin & Magnusson, 1989), samokontrolom, odnosno impulsivnošću (Antonaccio & Tittle, 2008; Buker, 2011; Cherek et al., 1997a; Toomey et al., 2012), moralom (Antonaccio & Tittle, 2008; Gallupe & Baron, 2014), seksualnom kompetencijom (Barber, 2008, 2009; Daly & Wilson, 1997), kriminalnim kognitivnim stilom (Bettencourt & Blair 1992; Boduszek et al., 2013; Topalli, Wright, & Fornango, 2002) i nivoom samopoštovanja (Baumeister, Smart, & Boden, 1996; Myers, 1980; Toch, 1992).

Prema Generalnoj teoriji kriminala (General Theory of Crime: Gottfredson & Hirschy, 1990; Hirschy & Gottfredson, 1993) nedostatak samokontrole, odnosno impulsivnost, predstavlja fundamentalni faktor kriminalnog ponašanja. U eksperimentalnom istraživanju koje sprovode Cherek i saradnici (Cherek et al., 1997a), i nasilni i nenasilni zatvorenici manifestuju relativno viši nivo impulsivnih reakcija, u poređenju sa pripadnicima opšte populacije.

Teorija situacione akcije (Situational Action Theory SAT: Wikström & Treiber, 2007) usmerava se na objašnjenje faktora koji uzrokuju kršenje zakona ili moralnih pravila, bez obzira na to koji je zakon, odnosno pravilo u pitanju, tj. bez obzira na to da li je reč o nasilnim ili nenasilnim prestupima. Prema postavkama ove teorije, moral, kao skup pravila koja razgraničavaju ono što je dobro od onoga što je loše činiti u datoj situaciji, predstavlja osnovni odlučujući faktor prilikom izbora između devijantne i konvencionalne aktivnosti (Gallupe & Baron, 2014).

Dodatno objašnjenje nude Boduszek i saradnici (Boduszek et al., 2013),

ističući da empirijske studije kriminalnog ponašanja konzistentno ukazuju na to da je jedan od najznačajnijih prediktora budućeg upuštanja u kriminalna ponašanja kriminalni kognitivni stil, koji se bazira na uverenjima o formalnoj pravdi i ciljevima koji se za nju vezuju – kazni (osveti), zastrašivanju (dominaciji) i kompenzaciji (Topalli et al., 2002). Mehanizam povezanosti osvetoljubivosti i dominacije počiva na zaštiti samopoštovanja. Ugroženo samopoštovanje dovodi do osećanja besa, a sudeći prema empirijskim podacima (Topalli et al., 2002), osobe koje nisu usmerene na očuvanje samopoštovanja i reputacije, imaju manju potrebu za osvetom. Pritom, postoje neslaganja oko smera povezanosti nasilnog ponašanja i samopoštovanja: dok Toch (1992) pretpostavlja pozitivnu, Myers (1980) pretpostavlja negativnu povezanost nasilja i visine samopoštovanja.

Druga objašnjenja predlažu agresivnost kao predisponirajući faktor za kriminalno ponašanje (Berkowitz, 1993; Craig, 2002; Stattin & Magnusson, 1989). Agresivnost je multidimenzionalni konstrukt čije je izučavanje kompleksno i višestruko. Autori različite teorijske orijentacije su se fokusirali na različite aspekte agresivnosti, što je rezultiralo otežanom integracijom rezultata o strukturi i sadržaju agresivnosti i njenim korelatima (McEllistrem, 2004). Bez obzira na izvesna neslaganja oko konceptualnog definisanja agresivnosti, većina modela ličnosti podržava pretpostavku da agresivnost predstavlja jednu od bazičnih dimenzija ličnosti, te je kao takvu moramo razlikovati od nasilništva. Ne postoji konsenzus oko kriterijuma prema kome bi se definisao nasilni čin. Prema jednom kriterijumu, nasilno ponašanje se odnosi isključivo na povredu nanetu drugim ljudima, prema drugom se ovom kriterijumu pridružuje i uništavanje imovine, a prema trećem nasilni čin obuhvata kako fizičke, tako i psihološke povrede (Loza, 2003). Dok nasilje i hostilnost predstavljaju prirodni sastavni deo ljudskog društvenog života (Daly & Wilson, 1997), pod kriminalitetom se podrazumeva društveno štetno ponašanje koje krši opšteprihvaćene društvene norme i obuhvata vršenje krivičnih dela, kao i razna sociopatološka ponašanja (Pavićević i Simeunović-Patić, 2005).

U ispitivanju uticaja kognitivnih i konativnih faktora na kriminalno ponašanje, Momirović i Hošek (1998) ističu značaj agresivnosti za objašnjenje kriminalnog ponašanja. Njihovi nalazi pokazuju da se kriminalci, koji se razlikuju po težini kriminalnog dela, razlikuju i po stepenu globalnih poremećaja regulativnih funkcija, amoralnosti i agresivnosti. Naime, dobijeni rezultati sugerišu da je bar umereni nivo agresivnosti neophodan za javljanje lakših kriminalnih dela (Momirović i Hošek, 1998). Međutim, agresivnost se nije pokazala kao preduslov za teža kriminalna dela, već se pretpostavlja da su u njegovoj osnovi teški poremećaji moralnog rasuđivanja. S obzirom na to da agresivnost predstavlja multidimenzionalni konstrukt, postavlja se pitanje koji aspekti agresivnosti se povezuju sa kriminalnim ponašanjem, ili da li postoje određeni aspekti agresivnosti koji su zajednički za sve prestupnike, i oni koji se

mogu identifikovati samo kod nasilnih prestupnika.

Kriminalno ponašanje se često dovodi u vezu sa antisocijalnim ponašanjem (Burt & Donnellan, 2008; Jones, Miller, & Lynam, 2011; Markowitz, 2011; Miller, Lynam, & Leukefeld, 2003; Patrick & Zempolich, 1998; Serin, Peter, & Barbaree, 1990; Skeem & Cooke, 2010; Sušić et al., 2013; White & Widom, 2003). Izraženost antisocijalnih crta ostvaruje pozitivnu povezanost sa merama instrumentalne agresije, u čijoj je osnovi ostvarenje nekog cilja kao što je osveta, dominacija, status i slično. S druge strane, povezanost sa reaktivnom agresijom, koja se javlja kao odgovor na frustraciju i provokaciju, pokazala se kao manje robustna – štaviše, postoje podaci da psihopatska obeležja mogu imati protektivnu ulogu protiv ispoljavanja reaktivne agresije (Reidy, Shelley-Tremblay, & Lilienfeld, 2011). Međutim, postoje rezultati koji pokazuju da kriminalci mogu ispoljavati i instrumentalnu i reaktivnu agresiju (Berkowitz, 1993; Walters, 2007). Ovakav rezultat može upućivati na to da kod kriminalaca postoji više oblika agresivnog ponašanja koji nisu jasno diferencirani. Istraživanja su pokazala da se visoko agresivne osobe, na ranom uzrastu, češće pojavljuju u policijskim registrima, najčešće su počinioci većeg broja zločina, uključeni su u ozbiljnije zločine i veća je verovatnoća da će se upustiti u konfrontativne i destruktivne prestupe, ali i češće ispoljavaju nespecijalizovan prestupnički obrazac (Stattin & Magnusson, 1989).

Zatvorska populacija u svakom društvu predstavlja visoko selekcionisanu grupu, za koju se pretpostavlja da je bolje da bude odvojena od ostatka populacije, odnosno da je izdvajanje jedino rešenje za njihovo ponašanje, kako bi se zaštitio ostatak društva. Moglo bi se reći da se radi o „opasnoj” grupi ljudi, pogotovo ako su počinili nasilne delikte (Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010). Ipak, postoji više tipova kriminalnog ponašanja, te se fiksiranje na jedan tip kaznenog rešenja smatra simplicističkim, nepravednim i neefikasnim (Blackburn, 1993). Najčešći prediktor nasilja u zatvoru je vrsta kaznenog dela koje je počinjeno, pri čemu se prediktivna vrednost uglavnom pripisuje nasilnim deliktima (McManimon, 2004). Međutim, rezultati velikog broja istraživanja ukazuju na nedovoljnu prediktivnu moć ovako definisanog samostalnog prediktora (Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010). S obzirom na to, pruža se više mogućih načina na koji pripadnici zatvorske populacije mogu biti klasifikovani (npr. na osnovu psihometrijskih pokazatelja), međutim, kriminalna istorija se smatra najobjektivnijom merom (Cherek et al., 1997b). Počinjena krivična dela predstavljaju bihevioralni kriterijum i smatra se da ispoljenom ponašanju treba dati prednost nad merama samoprocene (Međedović, 2009). Ipak, demarkaciona linija između nasilnih i nenasilnih prestupa prilično je nejasna, o čemu svedoči veliki broj različitih kriterijuma za svrstavanje ispitanika u ove dve grupe (Cherek et al., 1997a; Cherek et al., 1997b; McGloin et al., 2011; Stattin & Magnusson, 1989; Toomey et al., 2012).

Štaviše, u kriminologiji postoji suštinska debata oko postojanja jedinstvene, specifične grupe nasilnih prestupnika i posledično, oko pitanja da li oni zaslužuju istraživačku pažnju kao posebna populacija prestupnika koja se razlikuje od ostalih, nenasilnih počinitelja krivičnih dela (McGloin et al., 2011). Mnogi vodeći teoretičari kriminologije su skeptični prema stavu da se prestupnici specijalizuju na neki smislen način, preispitujući potrebu za klasifikacijom po kriterijumu tipa prestupa (Felson, 1994; Gottfredson & Hirschi, 1990). Drugi se, pak, protive, ističući da postoje faktori značajni za etiologiju nasilnog ponašanja, koji su vredni pažnje i ispitivanja (Anderson, 1999; McGloin et al., 2011; Wolfgang & Ferracuti, 1967). Ova debata je od velikog značaja jer je u pitanju odluka između dve kriminološke teorije – generalne i specifične/tipološke i razrešenje ove dileme ima ozbiljne implikacije za određenje zakonskih (kaznenih) mera (McGloin et al., 2011).

U prilog opravdanosti diferenciranja prestupničkog ponašanja u odnosu na nasilnost, govore nalazi Burt i Donnellana (Burt & Donnellan, 2008), koji sugerišu da je sa neagresivnim kršenjem pravila povezana niska samokontrola, dok se nasilno prestupništvo vezuje za povišenu reaktivnost na stres. Ovakvi nalazi ukazuju na značajnu psihološku razliku nasilnih i nenasilnih počinitelja, pri čemu afektivna disregulacija, odnosno negativni afektivitet predstavlja ključni deficit kada je reč o nasilnom prestupništvu, dok je za nenasilno kršenje pravila karakteristična snižena bihejvioralna kontrola (Burt & Donnellan, 2008). Međutim, postoje i suprotni nalazi. McGloin i saradnici (McGloin et al., 2011) su ispitivali razlike između prestupnika koji u svojoj kriminalnoj istoriji imaju isključivo nasilne zločine, i onih koji imaju istoriju nenasilnih prestupa ili nekoliko nasilnih prestupa u okviru raznolikog prestupničkog profila. Ovi autori zaključuju da pozitivni stavovi prema nasilju dosledno predviđaju generalno prestupništvo, ali ne uspevaju da identifikuju faktore koji razlikuju grupu prestupnika koji sistematski favorizuju nasilje od ostalih prestupnika.

Moguće je da su navedene metodološke specifikacije doprinele otežavanju identifikacije ovih faktora, zbog čega je u našem istraživanju primenjen nešto drugačiji kriterijum klasifikacije ispitanika u grupe. Naime, naša pretpostavka je da je upuštanje u nasilno ponašanje (bilo u okviru raznolikog, bilo u okviru jednoobraznog, specijalizovanog prestupničkog profila) veoma ozbiljan čin koji podrazumeva delovanje protiv drugih ljudi, te stoga predstavlja adekvatan kriterijum za svrstavanje ispitanika u posebnu grupu prestupnika, koja se razlikuje od prestupnika koji nisu osuđeni za nasilna krivična dela. Dakle, za razliku od McGloina i saradnika (McGloin et al., 2011) mi smo u grupu nasilnih prestupnika svrstali i one koji su, uz nasilni, osuđeni i za neki nenasilni prestup.

Na osnovu pregleda ranijih istraživanja stiče se utisak da nema koherentnih rezultata o tome da li se na osnovu nekih psiholoških karakteristika može jasno napraviti razlika između nasilnih i nenasilnih počinitelja krivičnih dela. Posebno

važnu karakteristiku predstavlja agresivnost, budući da je ona usko povezana s nasilništvom. Rezultati ranijih istraživanja ukazuju na to da se agresivnost može prepoznati kao bitan faktor razlikovanja osuđenika i onih osoba koje nikada nisu osuđivane (npr. Berkowitz, 1993; Stattin & Magnusson, 1989), međutim, rezultati nisu jasni kada je u pitanju razlikovanje nasilnih od nenasilnih osuđenika (McGloin et al., 2011). Rezultati ovog rada bi trebalo da daju odgovor na pitanje da li postoji posebna grupa prestupnika sa specifičnom tendencijom ka favorizovanju nasilnih u odnosu na druge oblike kriminalnog ponašanja. U ovom radu se krenulo od postavki specifične teorije kriminaliteta, pri čemu se pretpostavlja da će zatvorenike koji su činili nasilne prekršaje karakterisati viša agresivnost u odnosu na zatvorenike koji nisu osuđeni za nasilne prekršaje. Pored toga, očekuje se da će pripadnici opšte (nezatvorske) populacije imati najniže izraženu agresivnost.

Metod

Uzorak

U istraživanju je učestvovalo 284 ispitanika muškog pola, starosti od 19 do 64 godine ($AS = 38.9$, $SD = 10.76$). Veći deo ispitanika je sa završenom srednjom školom (76.8%), zatim osnovnom (12.0%) i višom (6.3%), dok je manji broj fakultetski obrazovanih (2.8%). Svega 6 ispitanika (2.1%) nije dalo ovaj podatak. Istraživački uzorak podeljen je u tri grupe: grupa pripadnika nezatvorske populacije (201 ispitanik) i dve grupe pripadnika zatvorske populacije – počinioци krivičnih dela koja podrazumevaju fizičko nasilje (42 ispitanika) i počinioци krivičnih dela koja ne podrazumevaju fizičko nasilje (41 ispitanika). Grupu pripadnika nezatvorske populacije čine pripadnici prigodnog uzorka opšte populacije, iz koga su isključeni oni ispitanici koji su u prošlosti bili jednom ili više puta uhapšeni ili osuđivani, bilo za nasilno, bilo za nenasilno krivično delo. Ispitanike iz ove grupe su ispitivali trenirani studenti psihologije u sklopu svojih predispitnih obaveza. Počinioци krivičnih dela su bili na služenju kazne u Kazneno-popravnim zavodu u Sremskoj Mitrovici, gde je vršeno ispitivanje. Pripadnost grupama određena je na osnovu unapred definisanih kriterijuma, na osnovu odgovora ispitanika na pitanje o tome za koje su krivično delo osuđeni. Grupa počinilaca krivičnih dela koja podrazumevaju fizičko nasilje, sačinjena je od pripadnika zatvorske populacije koji su kao razlog za zatvorsku kaznu naveli krivična dela protiv života i tela (glava XIII Krivičnog zakonika Republike Srbije): učestvovanje u tuči (član 123 Krivičnog zakonika), ubistvo (čl. 113), teška telesna povreda (čl. 121), laka telesna povreda (čl. 122); razbojništvo (čl. 206), izazivanje opšte opasnosti (čl. 278), ratni zločin protiv civilnog stanovništva (čl. 372) i nasilničko ponašanje (čl. 344). U grupu počinilaca krivičnih dela koja ne

podrazumevaju fizičko nasilje svrstani su oni pripadnici zatvorske populacije koji su kao razlog za zatvorsku kaznu naveli krivična dela protiv imovine (glava XXI Krivičnog zakonika Republike Srbije): krađu (čl. 203), tešku krađu (čl. 204), sitnu krađu (čl. 210); neovlašćenu proizvodnju i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246), neovlašćeno držanje opojnih droga (čl. 246a), krijumčarenje (čl. 230) i krivična dela protiv javnog reda i mira (čl. 343). Oni ispitanici koji ispunjavaju kriterijume za svrstavanje u obe grupe zatvorskog dela uzorka, odnosno oni koji su počinili i nasilna i nenasilna krivična dela, svrstani su u grupu počinitelaca krivičnih dela koja podrazumevaju nasilje. Sve tri ispitivane grupe se ne razlikuju po starosti ($F(2,281) = 0.04, p = .96$), ni po nivou obrazovanja ($F(2,275) = 2.85, p = .06$).

Instrument

Upitnik agresivnosti BODH (Dinić, Mitović i Smederevac, 2014). Upitnik BODH je namenjen proceni agresivnosti i sadrži 23 tvrdnje sa petostepenom skalom Likertovog tipa za odgovaranje. Upitnikom su obuhvaćene 4 supskale: Bes (5 ajtema, $\alpha = .86$), Osvetoljubivost (6 ajtema, $\alpha = .86$), Dominacija (7 ajtema, $\alpha = .81$) i Hostilnost (5 ajtema, $\alpha = .76$). Bes se odnosi na nekontrolisane i burne agresivne reakcije praćene čestim doživljavanjem besa i ljutnje, Osvetoljubivost predstavlja skolonost ka osvetničkim poduhvatima, uključujući i želju za nanošenjem fizičkih povreda drugome, Dominacija se odnosi na suptilniji oblik izražavanja agresivnih impulsa u vidu nametljivosti, iniciranja verbalnih rasprava i potrebe da se u njima istakne i pokaže superiornost, a Hostilnost podrazumeva netrpeljivost i neprijateljski stav prema drugima, koji ne mora biti praćen otvorenom agresijom, kao i smanjenu toleranciju na tuđe greške i intenzivno obraćanje pažnje na nesavršenosti drugih ljudi, pri čemu se implicitno odražava vlastita superiornost.

Rezultati

Jednosmernom analizom varijanse² ustanovljeno je da se tri grupe ispitanika statistički značajno razlikuju u odnosu na tri dimenzije upitnika BODH – Osvetoljubivost, Dominaciju i Hostilnost (Tabela 1). U odnosu na dimenziju Bes nema značajnih razlika između grupa ispitanika.

² Homogenost varijanse je bila narušena u slučaju dimenzija Osvetoljubivost i Bes, ali kako su rezultati neparametrijske analize varijanse isti kao i rezultati parametrijske analize, u radu je zadržan samo prikaz parametrijske analize.

Tabela 1

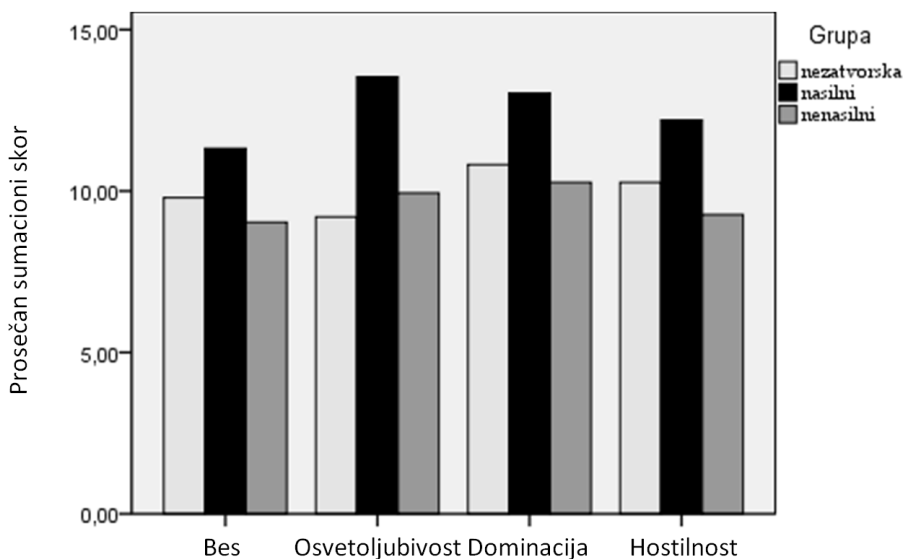
Razlike u dimenzijama agresivnosti između nezatvorske, zatvorske nasilne i zatvorske nenasilne grupe ispitanika

BODH skala	F	Grupe	Scheffeov test	
			Razlika aritmetičkih sredina	Veličina efekta (Cohenov d)
Bes	2.51	nezatvorska–nasilni	-1.53	-.30
		nezatvorska–nenasilni	0.76	.18
		nasilni–nenasilni	2.29	.49
		nezatvorska–nasilni	-4.34***	-.83
Osvetoljubivost	14.75***	nezatvorska–nenasilni	-0.74	-.15
		nasilni–nenasilni	3.59**	.64
		nezatvorska–nasilni	-2.21*	-.49
Dominacija	4.98**	nezatvorska–nenasilni	0.55	.13
		nasilni–nenasilni	2.75*	.65
		nezatvorska–nasilni	-1.93*	-.47
Hostilnost	5.96**	nezatvorska–nenasilni	0.99	.27
		nasilni–nenasilni	2.93**	.75

*** $p < .001$. ** $p < .01$. * $p < .05$.

Scheffeovim post hoc testom (Tabela 1) naknadno je utvrđeno da počinioci nasilnih krivičnih dela postižu više skorove na tri izdvojene dimenzije, u odnosu na počinioce nenasilnih krivičnih dela i pripadnike nezatvorske populacije. Grupa počinitelaca nenasilnih krivičnih dela ne razlikuje se značajno od grupe ispitanika iz nezatvorske populacije po izraženosti dimenzija upitnika BODH. Na osnovu vrednosti Cohenovog d koeficijenta se može videti da sve dobijene razlike pokazuju srednju veličinu efekta, osim razlike u Osvetoljubivosti koja je velikog intenziteta. Aritmetičke sredine skorova svake grupe na dimenzijama upitnika BODH prikazane su grafički (Grafik 1).

Grafik 1. Prosečni sumacioni skorovi grupa ispitanika na dimenzijama upitnika BODH.

Diskusija

Rezultati ukazuju na to da nasilni zatvorenici ostvaruju više skorove u odnosu na nenasilne zatvorenike i ispitanike iz opšte populacije na svim dimenzijama agresivnosti, izuzev na dimenziji Bes. Rezultati ovog istraživanja jasno govore u prilog specifičnoj (tipološkoj), nasuprot generalnoj teoriji kriminalnog ponašanja, budući da ukazuju na postojanje značajnih, psihološki relevantnih razlika između dva tipa prestupnika. Ovaj nalaz upućuje na zaključak da je agresivnost važan predisponirajući faktor ka favorizovanju nasilnih prestupa u odnosu na ostale delikte. Rezultati su u skladu sa istraživanjima o razlikama u agresivnosti i agresiji između nasilnih i nenasilnih prestupnika (Burt & Donnellan, 2008).

Dakle, nasilni zatvorenici pokazuju veću sklonost ka osvetoljubivosti, dominaciji i hostilnosti u odnosu na preostale ispitanike. Ono što je zajedničko za ove tri dimenzije jeste doživljaj nadmoći i superioran stav u odnosu na druge (Dinić i sar., 2014), te možemo pretpostaviti da je u osnovi ovakvog sklopa mehanizam očuvanja samopoštovanja. Osvetoljubivost, Dominacija i Hostilnost, za razliku od dimenzije Bes, nemaju nužno naglašenu emocionalnu komponentu i mogu se dovesti u vezu sa proaktivnim agresivnim ponašanjem. Osvetoljubivost predstavlja dimenziju koja ostvaruje najvišu povezanost sa fizičkom agresivnošću (Dinić i sar., 2014), te otud nije iznenađujuće što je najveći efekat razlika u našem

istraživanju dobijen upravo na ovoj dimenziji.

Naizgled deluje iznenađujuće što nisu dobijene razlike na dimenziji Bes. Najpre treba prokomentarisati nepostojanje razlika u Besu između nasilnih i nenasilnih zatvorenika. Dimenzija Bes obuhvata otežanu kontrolu agresivnih impulsa koju prati doživljaj besa i kao takva se može povezati sa reaktivnom agresijom (Dinić i sar., 2014). Samim tim, dobijeni rezultat o nepostojanju razlika u Besu, a postojanju razlika u ostalim dimenzijama agresivnosti je u skladu sa istraživanjima u kojima je pokazano da antisocijalno ponašanje ostvaruje značajnu vezu s instrumentalnom/proaktivnom agresijom, dok su relacije s afektivnom/reaktivnom agresijom nekonzistentne (Reidy et al., 2011). Dakle, sklonost ka doživljavanju i ispoljavanju besa nije relevantan pokazatelj za tipizaciju prestupnika na one koji pokazuju nasilno ponašanje i koji ga ne pokazuju, već je moguće da uz doživljen bes mora postojati i motivacija za osvetom, dominacijom i slično, a koja oblikuje nasilno ponašanje. Dalje, nisu zabeležene razlike u Besu ni između zatvorske i nezatvorske populacije. U tom kontekstu, zanimljivo je prokomentarisati postavke Generalne teorije kriminala (Gottfredson & Hirschy, 1990), prema kojoj impulsivnost predstavlja fundamentalni faktor kriminalnog ponašanja, kao i nalaze Chereka i saradnika (Cherek et al., 1997a) koji ukazuju na viši nivo impulsivnosti kod pripadnika zatvorske populacije, u odnosu na pripadnike nezatvorske populacije. Iako se dimenzija Bes može dovesti u vezu s impulsivnim ponašanjem (Dinić i sar., 2014), očigledno da za razlikovanje zatvorske od nezatvorske populacije nije relevantna sklonost ka nekontrolisanim agresivnim reakcijama, već drugi aspekti impulsivnosti koji su u vezi sa nemogućnošću odlaganja zadovoljstva, potrebe za uzbuđenjem i slično. Takođe, važno je naglasiti da je Bes jedina dimenzija u okviru upitnika BODH koja podrazumeva isključivo temperamentalnu, dok ostale tri dimenzije sadrže i karakternu komponentu (Dinić i sar., 2014). Prema tome, rezultati ovog istraživanja više podržavaju pretpostavku Teorije situacione akcije (Wikström & Treiber, 2007) da je za razlikovanje nasilne zatvoreničke od nenasilne zatvoreničke i opšte populacije bitan aspekt moralnosti agresivnog ponašanja, a ne agresivno ponašanje uopšte.

U suprotnosti sa očekivanjima, razlike između nezatvorske (opšte) i nenasilne zatvorske grupe ispitanika nisu uočene ni na jednoj dimenziji upitnika BODH. Ovakav nalaz nije u skladu s ranijim rezultatima o povezanosti agresivnosti i prestupništva (Berkowitz, 1993; McGloin et al., 2011; Momirović i Hošek, 1998; Stattin & Magnusson, 1989). Međutim, treba imati u vidu da se u prethodnim istraživanjima nije pravila razlika između nasilnih i nenasilnih prestupnika. Takođe, i ovaj nalaz je više u skladu sa Teorijom situacione akcije (Wikström & Treiber, 2007), prema kojoj moralno rasuđivanje može biti relevantniji faktor za pravljenje distinkcije između nezatvorske i zatvorske grupe ispitanika, kao i sa nalazima studija koje su moralno rasuđivanje dovodile u vezu sa kriminalno-

devijantnim ponašanjima (npr. Antonaccio & Tittle, 2008; Gallupe & Baron, 2014; Wikström & Treiber, 2007). Međutim, ne može se ni u potpunosti odbaciti pretpostavka da razlike između nezatvorske i zatvorske nenasilne populacije pravi impulsivnost, ali ona koja ne sadrži agresivnu komponentu. Međutim, ova pretpostavka zahteva dodatno ispitivanje.

Posmatrani u celini, rezultati našeg istraživanja potvrđuju zaključke Burtu i Donnellana (Burt & Donnell, 2008) o razlikovanju dva tipa antisocijalnog ponašanja, od kojih se jedan odlikuje agresivnim prestupništvom i odgovara grupi počinitelaca nasilnih krivičnih dela, dok drugi, koji karakteriše neagresivno kršenje pravila, odgovara grupi počinitelaca nenasilnih krivičnih dela.

Dakle, rezultati ovog istraživanja impliciraju da agresivnost nije dovoljan faktor za diskriminaciju zatvorske od opšte populacije. Drugim rečima, dimenzije agresivnosti su adekvatne za razlikovanje nasilnih i nenasilnih ponašanja, ali čini se da za razlikovanje nepoštovanja i poštovanja zakonskih normi, mogu bolje poslužiti neki drugi konstrukti, kao što su amoralnost, psihopatija, nekonvencionalnost i slično. Kako Felson (2009) primećuje, za objašnjenje nasilnog ponašanja potrebna je teorija agresivnosti koja će objasniti efekte specifične za nasilje, dok je za objašnjenje upuštanja u kriminalno ponašanje potrebna teorija devijantnog ponašanja.

Dobijeni nalazi, razmatrani iz perspektive tretmana zatvorenika, ukazuju na zaključak da nasilne i nenasilne grupe zatvorenika nije adekvatno podvrgnuti identičnom tretmanu. Pored tretmana moralnog rasuđivanja obe grupe prestupnika, među nasilnim zatvorenicima trebalo bi sprovesti i tretman redukcije agresivnih oblika ponašanja.

Na kraju treba pomenuti ograničenja istraživanja. Naime, u sprovedenom istraživanju nisu kontrolisani podtipovi nasilnog zločina, među kojima se mogu očekivati razlike u agresivnosti (npr. agresija motivisana mržnjom), kao što sugeriše istraživanje Craiga (Craig, 2002). Takođe, nisu kontrolisani ni podtipovi nenasilnog zločina, a ovakav podatak bi se mogao ispostaviti kao važan, pogotovo s obzirom da prethodna istraživanja nisu ispitivala razlike u agresivnosti kod podtipova nenasilnih prestupnika. Podatak o dužini boravka u zatvoru pre sprovođenja ovog istraživanja nije beležen, a može se pokazati važnim usled medijatorskog „efekta hapšenja” (Mededović, 2009) na skorove postignute na dimenzijama upitnika BODH. Ovaj efekat otežava da se utvrdi da li je postignuti skor odraz stabilne dispozicije ili rezultat institucionalizacije i s obzirom da predstavlja uticaj institucije na osobu, izraženiji je kod ispitanika koji su duže u zatvoru. Iz tog razloga bi bilo poželjno sprovesti longitudinalnu studiju u kojoj bi se sistematski pratila povezanost agresivnosti i kriminalnog ponašanja, uključujući i praćenje nakon odsluženja kazne.

Reference

- Agnew, R., Brezina, T., Wright, J. P., & Cullen, F. T. (2002). Strain, personality traits, and delinquency: Extending general strain theory. *Criminology*, *40*(1), 43–72.
- Anderson, E. (1999). *Code of the street: Decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: Norton.
- Antonaccio, O., & Tittle, C. R. (2008). Morality, self-control, and crime. *Criminology*, *46*, 479–510.
- Barber, N. (2008). Evolutionary social science: A new approach to violent crime. *Aggression and Violent Behavior*, *13*(3), 237–250.
- Barber, N. (2009). From steroids to nation states: An integrated evolutionary approach to violent crime. *Aggression and Violent Behavior*, *14*, 415–422.
- Baumeister, R. F., Smart, L., & Boden, J. M. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: the dark side of high self-esteem. *Psychological review*, *103*(1), 5.
- Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences, and control*. McGraw-Hill Book Company.
- Bettencourt, H., & Blair, I. (1992). A cognition (attribution)-emotion model of violence in conflict situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *18*, 343–350.
- Blackburn, R. (1993). *The psychology of criminal conduct*. Chichester, England: Wiley.
- Boduszek, D., Shevlin, M., Adamson, G., & Hyland, P. (2013). Eysenck's personality model and criminal thinking style within a violent and nonviolent offender sample: Application of propensity score analysis. *Deviant Behavior*, *34*, 483–493.
- Buker, H. (2011). Formation of self-control: Gottfredson and Hirschi's general theory of crime and beyond. *Aggression and Violent Behavior*, *16*, 265–276.
- Burt, S. A., & Donnellan, M. B. (2008). Personality correlates of aggressive and non-aggressive antisocial behavior. *Personality and Individual Differences*, *44*(1), 53–63.
- Cherek, D. R., Moeller, F. G., Dougherty, D. M., & Rhoades, H. (1997a). Studies of violent and nonviolent male parolees: II. Laboratory and psychometric measurements of impulsivity. *Biological Psychiatry*, *41*, 523–529.
- Cherek, D. R., Moeller, F. G., Schnapp, W., & Dougherty, D. M. (1997b). Studies of violent and nonviolent male parolees: I. Laboratory and psychometric measurements of aggression. *Biological Psychiatry*, *41*, 514–522.
- Craig, K. M. (2002). Examining hate-motivated aggression: A review of the social psychological literature on hate crimes as a distinct form of aggression. *Aggression and Violent Behavior*, *7*(1), 85–101.
- Daly, M., & Wilson, M. (1997). Crime and conflict: Homicide in evolutionary

- psychology perspective. *Crime and Justice*, 18, 251–300.
- Dam, C. V., Janssens, J. M., & De Bruyn, E. E. (2005). PEN, Big Five, juvenile delinquency and criminal recidivism. *Personality and individual differences*, 39(1), 7–19.
- Dinić, B., Mitrović, D. i Smederevac, S. (2014). Upitnik BODH (Bes, Osvetoljubivost, Dominacija, Hostilnost): novi upitnik za procenu agresivnosti. *Primenjena psihologija*, 7(Dodatak), 297–324.
- Felson, M. (1994). *Crime and everyday life: Insights and implications for society*. Newbury Park, CA: Forge Press.
- Felson, R. B. (2009). Violence, crime, and violent crime. *International Journal of Conflict and Violence*, 3(1), 23–39.
- Gallupe, O., & Baron, S. W. (2014). Morality, self-control, deterrence, and drug use: street youths and Situational Action Theory. *Crime & Delinquency*, 60(2), 284–305.
- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. R. (1993). Commentary: Testing the General Theory of Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30(1), 47–54.
- Jones, S. E., Miller, J. D., & Lynam, D. R. (2011). Personality, antisocial behavior, and aggression: A meta-analytic review. *Journal of Criminal Justice*, 39(4), 329–337.
- Kovčič Vukadin, I. i Mihoci, M. (2010). Nasilje u penalnim ustanovama. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 333–367.
- Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 104/2013 (2013).
- Loza, W. (2003). Predicting violent and nonviolent recidivism of incarcerated male offenders. *Aggression and Violent Behavior*, 8(2), 175–203.
- Markowitz, F. E. (2011). Mental illness, crime, and violence: Risk, context, and social control. *Aggression and violent behavior*, 16(1), 36–44.
- McEllistrem, J. E. (2004). Affective and predatory violence: A bimodal classification system of human aggression and violence. *Aggression and Violent Behavior*, 10(1), 1–30.
- McGloin, J., Schreck, C. J., Stewart, E. A., & Ousey, G. C. (2011). Predicting the violent offender: The discriminant validity of the subculture of violence. *Criminology*, 49, 767–794.
- McManimon, P. F. (2004). Correlates of jail violence. *American jails*, 18(2), 41–47.
- Mededović, J. (2009). Bazična struktura ličnosti i kriminalitet. *Primenjena psihologija*, 2(3), 339–367.
- Miller, J. D., Lynam, D., & Leukefeld, C. (2003). Examining antisocial behavior through the lens of the five factor model of personality. *Aggressive behavior*, 29, 497–514.
- Momirović, K., & Hošek, A. V. (1998). Influence of cognitive and conative factors

- on criminal behavior. *Psihologija*, 31(1–2), 29–44.
- Myers, D. (1980). The inflated self. *New York, NY: Seabury*.
- Patrick, C. J., & Zempolich, K. A. (1998). Emotion and aggression in the psychopathic personality. *Aggression and violent behavior*, 3(4), 303–338.
- Pavićević, O., & Simeunović-Patić, B. (2005). Serbia and (anti) heroes. *Sociologija*, 47(2), 161–182.
- Reidy, D. E., Shelley-Tremblay, J. F., & Lilienfeld, S. O. (2011). Psychopathy, reactive aggression, and precarious proclamations: A review of behavioral, cognitive, and biological research. *Aggression and Violent Behavior*, 16, 512–524.
- Serin, R. C., Peters, R. D., & Barbaree, H. E. (1990). Predictors of psychopathy and release outcome in a criminal population. *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2, 419.
- Skeem, J. L., & Cooke, D. J. (2010). Is criminal behavior a central component of psychopathy? Conceptual directions for resolving the debate. *Psychological Assessment*, 22, 433.
- Stattin, H., & Magnusson, D. (1989). The role of early aggressive behavior in the frequency, seriousness, and types of later crime. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, 710.
- Sušić, E., N Gruber, E., Kovačić, I., & Šuperba, M. (2013). Komorbiditetne dijagnoze kod osoba koje uz zatvorsku kaznu imaju i izrečenu sigurnosnu mjeru obveznog psihijatrijskog liječenja na Odjelu forenzičke psihijatrije Zatvorske bolnice Zagreb. *Socijalna psihijatrija*, 41(3), 164–173.
- Toch, H. (1992). *Violent men: An inquiry into the psychology of violence*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Toomey, T. L., Erickson, D. J., Carlin, B. P., Quick, H. S., Harwood, E. M., Lenk, K. M., & Ecklund, A. M. (2012). Is the density of alcohol establishments related to nonviolent crime? *Journal of studies on alcohol and drugs*, 73(1), 21–25.
- Topalli, V., Wright, R., & Fornango, R. (2002). Drug dealers, robbery and retaliation. Vulnerability, deterrence and the contagion of violence. *British Journal of Criminology*, 42, 337–351.
- Walters, G. D. (2007). Measuring proactive and reactive criminal thinking with the PICTS. *Journal of Interpersonal Violence*, 22, 371–385.
- White, H. R., & Widom, C. S. (2003). Intimate partner violence among abused and neglected children in young adulthood: The mediating effects of early aggression, antisocial personality, hostility and alcohol problems. *Aggressive Behavior*, 29, 332–345.
- Wikström, P. O. H., & Treiber, K. (2007). The role of self-control in crime causation: Beyond Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime. *European Journal of Criminology*, 4, 237–264.
- Wolfgang, M. E., & Ferracuti, F. (1967). *The subculture of violence: Towards an integrated theory in criminology* (Vol. 16). London: Tavistock Publications.

Biljana Otašević

Milana Jovanov

Milan Oljača

Department of
Psychology, Faculty of
Philosophy, University of
Novi Sad

DIFFERENCES BETWEEN VIOLENT AND NONVIOLENT OFFENDERS AND MEMBERS FROM GENERAL POPULATION

In criminology, there is a fundamental debate between two opposing criminological theories – the general theory, according to which the classification of offenders based on the type of the crime they committed is irrelevant; and the typological theory, which proposes the existence of a specific group of offenders who demonstrate a unique tendency to favor violence over other forms of criminal behavior. Aggressiveness is assumed to be one of the possible factors which contribute to offenders specializing in violent acts. The main objective of this research was to determine the structure of differences between the three groups of subjects in the domain of aggressiveness: a group of individuals who have never been convicted ($n = 201$), a group of violent offenders ($n = 42$) and a group of nonviolent offenders ($n = 41$). A total of 284 male participants (age 19 to 64) have completed the BODH, which is a questionnaire designed to measure dimensions of aggressiveness (Anger, Vengefulness, Dominance, Hostility). Results indicated that the group of violent offenders, compared to nonviolent offenders and non-offenders, scored higher in Revengefulness, Dominance and Hostility. The present study did not show differences in aggressiveness between nonviolent offenders and non-offenders. Results support the typological criminological theory, underlining aggressiveness as an important factor of violent offending. Practical and theoretical implications of these findings are considered.

Keywords: aggressiveness, BODH, violent and nonviolent offenders, specific criminological theory